

בין תכנית לביצוע — הערות לוויכוח על "האסטרטגיה הפביאנית"

ס"ל עדו*

בקצב המהיר מאוד של ההתפתחויות המדיניות וגם בהתרופפות שהשתררה בהגנה בין הפסקת פעולות תנועת המרי באמצע 1946, עד ארגונו מחדש של מטכ"ל ההגנה, באמצע 1947.

רק בחודשים אוקטובר-נובמבר 1947, כשנראו הסתלקות הבריטים והעצמאות בהישג יד וסבירות המלחמה גברה בעיני המנהיגים, הכין יגאל ידין, שהקים את אגף המבצעים במטכ"ל ההגנה, תכניות חדשות לקראת המלחמה נגד ערביי ארץ-ישראל ונגד צבאות ערביים סדירים, לחיפוי על בניית צבא יהודי ואכטחת האינטרסים היהודיים בחודשי ההתפנות של הצבא הבריטי. תכניות "אוקטובר ונובמבר 1947" היוו תעודה המנסחת את מצבי הכוננות של ארגון ההגנה לקראת התפתחויות צפויות.

בארכיונים השונים ובזיכרונם של אישים שפעלו בתקופה ההיא ניתן למצוא הצעות תזכירים לרוב כאשר לארגון נחוץ של הכוח האווירי. עוד בזמן מלחמת העולם כתב אהרון רמז מקנדה למשה שרת מכתב ובו הצעה להקים כוח אווירי. יהושע גילוח שהיה מהנדס ב-R.A.F. הציע ב-1943 לד"ר משה סנה להקים חיל אוויר במחלת. ב-1947 הגיש אלכס זילוני הצעה משלו, וקצת אחרי זה הציעו רמז והיימן שמיר הצעה דומה. מחלקת הטיס של הפלמ"ח שהוקמה ב-1943 התנהלה כמעט בתנאי מחתרת בתוך מחתרת. העובדה היא שכשפרצו הקרבות הקשים ב-15 במאי 1948, היה "שירות אוויר" בכחינת כוח שולי ולמרות המבצעים הנועזים ביותר של טייסיו לא השפיע באופן נחרץ על מהלך הקרבות.

מבקרו טוענים שהוא מתעלם ביודעין משתי עובדות עיקריות:

א. קיומה של "תכנית ד'" שהתפרסמה ב-10 במרס 1948 (והשינויים בתכנית שהתפרסמו ב-11 במאי 1948).

ב. הימצאות הצבא הבריטי בארץ שמנעה כל אפשרות להתארגנות לקרב הכרעה בחודשי המלחמה הראשונים.

אני מסכים לביקורת שאי הזכרת "תכנית ד'" במאמר היא שגיאה אך לעניות דעתי לא סותרים פרופ' ואלך ואל"מ א' את טיעונו העיקרי של ד"ר מילשטיין, שהיישוב היהודי נכנס למלחמת העצמאות בלתי מוכן וכתוצאה מכך נאלץ לנקוט גישה פביאנית. "תכנית ד'" איננה רלוונטית לתקופה שבה עוסק מאמרו (שנת 1947 עד משבר מלחמת הדרכים בסוף מרס 1948) ולגבי הגורם הבריטי לגטימית השאלה (ובעיקר לאור מסמכים שנחשפו בשנים האחרונות) האם לא ניתן היה לפעול יותר בתחומים כמו רכש מאסיבי, גיוס העם היהודי בכסף ובמתנדבים, והפעלת פעולות יזומות רבות יותר בעיקר לאור העובדות המתגלות כיום שהבריטים בסוף המנדט בעצם רצו בעיקר "לחזור הביתה בשלום".

תכניות אב אסטרטגיות בתש"ח

כל המתעניין בתולדות מלחמת העצמאות מכיר קרוב לוודאי את תכניות האב לקראת מצבים צפויים שהתגבשו בעשר השנים שקדמו למלחמה: "תכנית אבנר" מיוני 1937, "תכנית א" מ-1941, "תכנית ב" מ-1945 ו"תכנית מא" ממחצית 1946. עד אוקטובר 1947, חודשיים לפני פרוץ המלחמה, לא הוכנה תכנית אב אסטרטגית המותאמת לנסיבות החדשות וניתן להסביר זאת

מתוך הוויכוח שהתפרסם במערכות 299 על מאמרו של ד"ר אורי מילשטיין במערכות 298 — "נטישת האסטרטגיה הפביאנית במלחמת העצמאות" שהשתתפו בו פרופ' יהודה ואלך ואל"מ א', עולה שאלה עקרונית ורלוונטית מאוד גם לגבי שאר מלחמות ישראל: מהו הקשר שבין תכניות מגירה למימושן במציאות?

במסגרת מחקר הנמשך כבר יותר משנתיים על שורשי חיל-האוויר הישראלי, חוזרת ועולה השאלה מדוע לא הוכן כוח אווירי גדול יותר לקראת הקרבות הממששים ובאים ב-1948 והאם ניתן היה לעשות יותר משנעשה באילוץ התקופה וכל זאת לאור התכניות השונות שפורסמו על-ידי ההגנה.

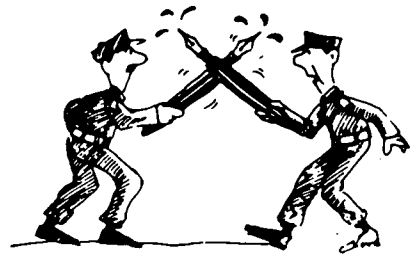
כפי שהבנתי, התזה המרכזית של ד"ר מילשטיין היא זאת: בפרוץ מלחמת העצמאות, לאחר החלטת האו"ם ב"ט בנובמבר 1947 נקטה ההנהגה הביטחונית של היישוב באסטרטגיה של דחיית ההכרעה הצבאית משני טעמים עיקריים:

א. אי מוכנות צבאית להתמודדות כנגד הצבאות הסדירים של מדינות ערב, כאשר ד"ר מילשטיין טוען לקוצר ראות בקרב ההנהגה, למרות סימנים מוקדמים המתריעים מאז תום מלחמת העולם השנייה, שמלחמה עם הערבים עומדת בשער.

ב. שיקול מדיני הנובע מחשש לנסיגת ארה"ב מתמיכתה בהקמת המדינה היהודית.

כמו כן טוען מילשטיין שלהנהגת היישוב לא היו מטרות אסטרטגיות ברורות לקראת המלחמה.

* ר"ע לתולדות חיל האוויר

בעבר מזוויות שונות, תוך שימת דגשים שונים. צבי יעבץ, במבוא לספרו "קיסר וקיסריות", מנתח את הגישה הקונטמפורנית של ההיסטוריונים השונים שכתבו על יוליוס קיסר והתוצאה של קיסרים "שונים" שעוצבו על-ידי ההיסטוריונים בתקופות השונות.

הלוו של "מדע" ההיסטוריה הוא בתזות השונות המנותחות על-ידי החוקרים והוויכוח הענייני (והלוהט לעיתים) הבא בעקבותיהן. הניסיון להציג חוקר מסוים באור מגוחך, כאחד שאין להתייחס אליו ברצינות, עשוי להרתיע חוקרים אחרים, שאין בכוחם הנפשי להתמודד, מלהציג תזות שונות מהמקובל, וחבל. חרתה לי בעיקר הערתו של אל"מ א' בסיום תגובתו ("ישנה מידה רבה של אירוניה היסטורית בכך שניתנה לד"ר מילשטיין האפשרות להתבטא מעל במת מערכות..."). לדעתי, חוסנו הפנימי של צה"ל וכושר החשיבה של קציניו עשויים לעמוד גם בפני מחקרים ומאמרים המציגים תזות הפוכות למקובל ולכן יש מקום לתת במה גם לחוקרים כדוגמת ד"ר מילשטיין, ולהתווכח איתם בצורה עניינית נוקבת, נסמכת בעובדות ולא בפגיעות אישיות.

תחום נוסף בעל משמעות הוא גיוס המח"ל. בדרום אפריקה, למשל, היו כבר בתחילת 1948 מאות מתנדבים מקרב הקהילה היהודית, שניסיונם הקרבי במלחמת העולם היה רב בתחומים שונים. גם בקהילות היהודיות בארה"ב היה ניתן לארגן כוח יהודי ולהכין תכניות מסודרות להבאתו ארצה, לכשיתאפשר. כידוע, רבים הגיעו (ותרומתם למלחמה ובעיקר לחיל-האוויר הצעיר עדיין לא קיבלה ביטוי מספיק בספרי ההיסטוריה), אך הגעתם נעשתה בחופזה, באי סדר ארגוני לא קטן, ודומני שהכנות ארוכות יותר במהלך 1947 היו משנות את פני הדברים.

פרופ' ואלך ואל"מ א' טועים, לדעתי, בהדגשת חשיבותה של "תכנית ד" המפורסמת בהתפתחויות הממשיות של המלחמה. המהפך בתחילת אפריל 1948 — מבצע "נחשון" וקרבות משמר העמק — לא היה תוצאה של יישום "תכנית ד", אלא תגובה למשבר במלחמת הדרכים (שיירות נבי דניאל, יחיעם וחולדה), הגנה מפני מתקפה של צבא ההצלה ותגובה על המשבר המדיני: נסיגתה של ארה"ב מתמיכתה בהקמת מדינת ישראל. לפחות עד השתלטות ההגנה על טבריה ב-18 באפריל 1948, התגלגלה המלחמה מעצמה כפי שקרה גם בחלק מהמלחמות המאוחרות יותר באיזור. ההגשמה החלקית של התכנית, החלה, לדעתי, במבצע "יבוסים", בשליש האחרון של אפריל, שבו הטיל הפיקוד העליון על כוח דו-חטיבתי, בפיקודו של יצחק שדה, לתפוס מאחזים שיתפנו בירושלים על-ידי הבריטים. תורשה לי הערה לסיום. כל הלומד היסטוריה מבחין בוודאי שהיסטוריונים מנתחים אירוע

(הדבר השתנה עם הגעת המסרשמיטים מצ'כיה וזרימת אנשי מח"ל לארץ, כאשר לקראת מבצע "יואב" הופך החיל לכוח בעל משמעות). האם לא ניתן היה להכין את החיל במגבלות הידועות טוב יותר? זו בהחלט שאלה מחקרית הראויה לעיון מעמיק. לפחות בשני תחומים ניתן היה להתכונן במהלך שנת 1947 למלחמה הממששת ובאה: לבצע רכש מאסיבי של נשק ואמצעי לחימה באירופה, ארה"ב ודרום אפריקה. אחרי מלחמת העולם היה היצע רב של נשק במחירים נמוכים וה"ראש היהודי" שהצליח בדרכים מופלאות לרכוש נשק רב החל מינואר 1948 היה מוצא קרוב לוודאי דרכים לרכש מאסיבי גם ב-1947 במידה שהיה חש אותה תחושת הדחיפות ו"סכין על הצוואר" שאפיינה את תחילת 1948. העובדה ההיסטורית היא שכשהבין מנהיג היישוב דוד בן-גוריון עד כמה ההכנות בשטח לקויות, הוא שלח בבהילות את אהוד אבריאל לאירופה ואת יהודה ארוי לארה"ב לרכוש נשק וכל המעיין ביומן המלחמה שלו מבין עד כמה נושא הרכש קיבל משמעות קריטית.

גם בתחום גיוס כספים נעשו הדברים בבהילות וגולדה מאיר נשלחה לארה"ב בשליחות חירום. את הרגשתה בתקופה זו היא ביטאה בספרה האוטוביוגרפי: "לא היינו מוכנים כלל למלחמה, כמובן" (עמוד 155). לדעתי ראוי לחקור האם הייתה הצדקה אובייקטיבית לדחות את הרכש המאסיבי של הנשק, את סידור הדרכים להבאתו ברגע שיתאפשר ואת גיוס המשאב הכספי, למועד כה מאוחר ובאיזו מידה יכלו הבריטים להשפיע בתחומים אלו.

כשלון הפיקוד הקרבי

"הסודות" החסיים באמת על מלחמת העצמאות. לשני האל"מים הנ"ל היו כנראה מניעים אישיים לתקוף את ד"ר אורי מילשטיין, אבל ציבור הקוראים ראוי שיבין כי לא בדיעת החומר ההיסטורי עסקינן. מזה עשר שנים חושף ד"ר מילשטיין בשיטתיות "סודות" ממלחמת

החומות אל"מ (מיל') פרופ' יהודה ואלך וראש מחלקת היסטוריה במטכ"ל אל"מ א', הנשענים על מידע "מפתיע": תכנית ד'. להרגיעכם רבותי, כל החומר "הסודי" על מלחמת העצמאות הידוע, כביכול, רק לכם, ידוע היטב גם למושא התקפתכם, ד"ר אורי מילשטיין. מעטים כיום

סא"ל (מיל') אריה עמית

מערכת נכבדה, בתימהון רב קראתי ב"מערכות" 299 את ההתקפה על עבודתו המחקרית של ד"ר אורי מילשטיין בכלל ועל מאמרו "נטישת האסטרטגיה הפביאנית במלחמת העצמאות", שהתפרסם ב"מערכות" 298, בפרט. חברו לו יחדיו שומרי